

Shahrasood

انطباق تجهیزات | تضمین فنی | ایمنی پایدار

عنوان مقاله:

معرفی و تحلیل روش Bow-Tie در مدیریت ریسک

۱. معرفی و تاریخچه روش Bow-Tie

روش Bow-Tie یکی از شناخته‌شده‌ترین و تأثیرگذارترین ابزارهای مدیریت ریسک در صنایع فرایندی، انرژی، نفت و گاز، حمل‌ونقل و صنایع زیرساختی است. نام این روش از شکل بصری آن گرفته شده؛ جایی که یک ریسک یا «رویداد مرکزی» در مرکز نمودار قرار دارد و تهدیدها در سمت چپ، پیامدها در سمت راست و موانع کنترلی بین آنها ترسیم می‌شوند. به شکلی شبیه پاپیون یا کراوات پروانه‌ای.

۱.۱ ریشه‌ها

نخستین کاربرد فلسفه Bow-Tie به دهه ۱۹۷۰ و تحقیقات Royal Dutch Shell بازمی‌گردد؛ جایی که ترکیبی از مفاهیم HAZOP، Fault Tree Analysis (FTA) و Event Tree Analysis (ETA) برای ایجاد یک مدل ساده، بصری و درعین‌حال ساختاریافته استفاده شد. در دهه ۱۹۹۰ این مدل در صنعت نفت و گاز فراگیر شد. زیرا مدیران عملیات در محیط‌های دریایی نیازمند یک ابزار شفاف و قابل درک برای نمایش رابطه میان تهدیدها، موانع و پیامدها بودند؛ ابزاری که بتواند در ارزیابی ریسک و مدیریت تغییرات (MOC) نیز مورد استفاده قرار گیرد.

۱.۲ ورود به استانداردها و نظام‌های مدیریتی

در دهه ۲۰۰۰، Bow-Tie وارد استانداردهای بین‌المللی مدیریت ریسک و سیستم‌های مدیریت شد؛ از جمله:

- ISO 31000
- API RP 754
- CCPS Risk Based Process Safety
- ICMC Critical Controls

و اکنون یکی از ابزارهای کلیدی مدیریت ریسک در سیستم‌های HSE، IMS و ارزیابی عملکرد موانع است.

۲. نحوه استفاده از روش Bow-Tie

روش Bow-Tie یک ابزار تحلیلی-بصری است که با هدف ایجاد «تصویر بزرگ» از معماری کنترل‌های یک ریسک طراحی شده است. نحوه استفاده از این روش در پنج گام اصلی خلاصه می‌شود:

۲.۱ تعریف رویداد مرکزی (Top Event)

رویداد مرکزی نقطه‌ای است که کنترل بر وضعیت از دست می‌رود؛ نه حادثه، و نه پیامد. برای مثال: «از دست رفتن کنترل فشار در مخزن»، «اشتغال‌زایی غیرقابل کنترل حریق»، «برخورد جرقه‌گیر با سازه». انتخاب درست Top Event مهم‌ترین قدم در طراحی یک Bow-Tie مؤثر است.

۲.۲ شناسایی تهدیدها (Threats)

در سمت چپ Bow-Tie تمام رخدادهایی نمایش داده می‌شود که می‌توانند رویداد مرکزی را ایجاد کنند. این تهدیدها باید:

- مشخص
- قابل اندازه‌گیری
- ریشه‌دار در داده‌های HAZOP، FMEA یا تجربه عملیاتی

باشند.

۲.۳ شناسایی پیامدها (Consequences)

در سمت راست، پیامدهایی قرار می‌گیرند که ممکن است پس از وقوع رویداد مرکزی رخ دهند. تحلیل این بخش معمولاً با سناریوهای LOPA و ماتریس ریسک همراه می‌شود.

۲.۴ تعریف موانع (Barriers / Controls)

موانع در دو بخش تعریف می‌شوند:

- موانع پیشگیرانه (Preventive Barriers): جلوگیری از تبدیل تهدید به رویداد مرکزی
- موانع کاهنده (Mitigative Barriers): کاهش شدت پیامدها پس از وقوع رویداد مرکزی

این بخش، قلب روش Bow-Tie است و معمولاً با معیارهای عملکرد (Performance Standards) مثل SIL، Availability، Response Time و Integrity همراه می‌شود.

۲.۵ تحلیل انحرافها، شکست موانع و معیارهای عملکرد

در نسخه‌های پیشرفته Bow-Tie، برای هر مانع:

- مکانیزم شکست (Degradation)
- فعالیت‌های بازیابی (Recovery Measures)
- معیارهای پایش و اثربخشی (KPIs)

تعریف می‌شود.

در آکادمی شهرآسود، این رویکرد برای آموزش تحلیل ریسک عملیاتی و توسعه دانش فنی مورد استفاده قرار می‌گیرد تا مخاطبان ضمن شناخت ساختار کلی، با فلسفه کیفیت و قابلیت اطمینان موانع (Barrier Reliability) نیز آشنا شوند.

۳. مزایای روش Bow-Tie

Bow-Tie ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که باعث شده در صنایع مختلف تبدیل به یک «زبان مشترک» در حوزه مدیریت ریسک شود.

۳.۱ وضوح بصری و جامعیت

نمودار Bow-Tie امکان مشاهده «تصویر وسیع» از یک ریسک را فراهم می‌کند. مدیران، کارشناسان و حتی پیمانکاران می‌توانند رابطه میان تهدیدها، پیامدها و کنترل‌ها را بدون نیاز به مدل‌های پیچیده مهندسی درک کنند.

۳.۲ ادغام پذیری با ابزارهای مهندسی

این روش می‌تواند به‌طور هم‌زمان با:

- HAZOP
- LOPA
- FTA
- PHA
- ISO 45001 Clause 6

ادغام شود و نقشه‌ای از ارتباط تحلیل‌های فنی ایجاد کند.

۳.۳ مناسب برای ارزیابی موانع حیاتی (Critical Controls)

Bow-Tie یکی از بهترین ابزارها برای مدیریت «Critical Barriers» است؛ کنترل‌هایی که اگر از کار بیفتند، ریسک‌های فاجعه‌آمیز (Major Accident Events) رخ می‌دهند.

۳.۴ ارزش افزوده در آموزش و فرهنگ ایمنی

این نمودار چون ساده و قابل ارتباط است، در:

- جلسات Toolbox Meeting
- فرآیند Permit to Work
- آموزش پیمانکاران

بسیار مؤثر عمل می‌کند و انسجام مفهومی در سازمان ایجاد می‌کند.

۳.۵ پشتیبانی از تصمیم‌گیری مدیریتی

ریسک‌ها و کنترل‌ها در قالب نقشه‌ای دقیق و درعین حال قابل ارائه به مدیرعامل یا مدیر پروژه نمایش داده می‌شوند. این ویژگی کمک می‌کند تصمیمات بر پایه داده‌های قابل تفسیر اتخاذ شوند.

۴. معایب و محدودیت‌های روش Bow-Tie

با وجود ارزش بالا، این روش محدودیت‌هایی نیز دارد که باید با رویکرد مهندسی و دقت تحلیل شوند.

۴.۱ احتمال ساده‌سازی بیش از حد

اگرچه سادگی یک مزیت است، اما می‌تواند منجر به از دست‌دادن جزئیات مهم شود؛ به‌ویژه در سناریوهای پیچیده با چندین مسیر شکست.

۴.۲ محدودیت در خطاهای انسانی و سازمانی

این روش ماهیتاً طراحی شده تا «موانع» را نمایش دهد و نه ریشه‌های عمیق خطای انسانی. بنابراین برای تحلیل دقیق‌تر، معمولاً نیاز است با روش‌هایی مانند:

- Tripod Beta
- HFACS
- MORT

ترکیب شود.

۴.۳ وابستگی شدید به کیفیت داده‌های اولیه

اگر داده‌های HAZOP، تجربیات عملیاتی و تاریخچه حوادث به‌روز نباشند، خروجی Bow-Tie سطحی و غیرقابل‌اتکا خواهد شد.

۴.۴ دشواری مدیریت نسخه‌ها و نگهداری Bow-Tie های متعدد

در سازمان‌های با چندین واحد عملیاتی و چندین ریسک عمده، ممکن است ده‌ها Bow-Tie تولید شود. نگهداری، بازنگری و یکپارچگی این نمودارها می‌تواند چالش‌برانگیز باشد و نیازمند نظام مدیریت مستندات دقیق است.

۵. جمع‌بندی

روش Bow-Tie یکی از کارآمدترین ابزارهای مدیریت ریسک در صنایع مختلف است؛ ابزاری که به واسطه‌ی سادگی، دید سیستماتیک و قدرت بصری خود توانسته جایگاه مهمی در سیستم‌های HSE و مدیریت عملیات پیدا کند.

در این مقاله، آکادمی ایمنی شهرآسود تلاش کرد تا مفاهیم بنیادین Bow-Tie را با رویکرد تفسیری علمی و مهندسی ارائه دهد و زمینه‌ای برای توسعه دانش و رشد مهارتی متخصصان فراهم آورد.

Bow-Tie نه تنها برای تحلیل ریسک، بلکه برای ارتباطات سازمانی، آموزش کارکنان، تدوین Performance Standards و مدیریت موانع حیاتی کاربرد دارد. البته محدودیت‌هایی همچون ساده‌سازی بیش از حد یا ضعف در تحلیل ریشه‌ای نیز وجود دارد، که باید با ترکیب ابزارهای تکمیلی جبران شود.

در نهایت، Bow-Tie زمانی بیشترین اثر را دارد که:

- داده‌های ورودی معتبر باشند.
  - کارشناسان آموزش‌دیده آن را مدل‌سازی کنند.
  - و نتایج آن در چرخه بهبود مستمر سیستم مدیریت ایمنی به کار گرفته شود.
- آکادمی شهرآسود این روش را به عنوان یکی از «ابزارهای بنیادین تفکر ایمنی» در دوره‌های آموزشی خود ارائه می‌کند و از آن برای توانمندسازی تخصصی و ارتقای بینش مهندسی استفاده می‌نماید.

درباره شهرآسود

شرکت فن‌آوران ایمنی شهرآسود با هدف ارائه خدمات تخصصی در حوزه بازرسی فنی، ایمنی صنعتی و ارزیابی انطباق فعالیت می‌کند. ما با تکیه بر اصول Technical Assurance، رعایت استانداردهای بین‌المللی و رویکرد مستقل و شفاف، تلاش می‌کنیم از مرحله طراحی تا راه‌اندازی و بهره‌برداری، انطباق تجهیزات و فرآیندهای صنعتی را تأیید و تضمین کنیم. این شرکت با بهره‌گیری از نیروهای متخصص، روش‌های مبتنی بر شواهد و داده‌های قابل‌رهگیری، خود را متعهد به ارتقای ایمنی، کاهش ریسک و حمایت از صنعت در اتخاذ تصمیم‌های دقیق و پایدار می‌داند.

Compliance Evaluation | Technical Assurance | Sustainable Safety

Technical & Safety Inspection

Enhancing sustainable safety in industry through environmental protection and technical knowledge development.

